

Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana

El publica Moss. Antoni M.ª Alcover per
per promoure i dur a cap la formació del Lèxich d'aquexa llengua

TOM IV
(1908-1909)

1909
Estampa de N'Amengual y Muntaner
CIUTAT DE MALLORCA

Estada dels cèltes a Catalunya (3-12)

[JOAN SEGURA]

Al Dr. Mossen Antoni M.ª Alcover.

Honorable senyor y amich. Cumplint la oferta, vinch a posar en ordre mes notes sobre'l celticisme català, preses de les obres *Restos de la declinación céltica y celtibérica, etc.*, del P. Fidel Fita, de la *Historia del Ampurdan* den Pella y Forgas y d'altres autors.

Extensió dels dominis dels cèltes: —23 anys després de la mort d'Alexandre Many «envers l'any 280 abans de Jesucrist... la llengua cèltica era la que dominave a Europa del centre y del Oèst; perque la raça cèltica era senyora de la major part de la península Ibèrica, de les illes Britàniques, del vastíssim territori que es avuy lo de la França del nort y del centre, de Bèlgica, Holanda, províncies occidentals y estats meridionals del imperi alemany y del imperi austriach casi tot... En les vores del Danubi en tot son curs, exceptant la part oriental de la rivera dreta, en les riveres del Rin, del alt Elba, del Tàmesis, del Sena, del Tajo y del Ebre la llengua dels dominadors, la que imperave, ere cèltica, ere l'idioma gal.» (D'Arbois de Jubainville: *Introduction a l'étude de la littérature celtique*, pag. 19 y 20, citat per Pella y Forgas, *Hist. del Ampurdan*, pag. 124 y 125.)

Entench per cèltes no sols els cèltes propiament dits, o sie els de la primera invasió que succehí o tengué lloch vuit o deu sigles abans de Jesucrist, si que també els gals, també de raça cèltica, vinguts en una segona invasió cèltica uns 300 anys abans de Jesucrist.

«A la era cèltica segueix la gala, caracterisada per la preponderancia del ferro... La espasa de bronze desapareix. La inhumació dels túmuls o [4] en plena terra substitueix a la inhumació en les estancies megalítiques (galeries, dòlmens).»

«Es necessari absolutament ferne dels cèltes y dels gals (*galli*) dues rames distintes. Los cèltes esmentats per Hecateu 500 anys abans de Jesucrist, que ocupaven en llur major partida les regions del ponent (de la Gàl·lia), son en realitat una antiga y poderosa raça, que, per algunes de ses tribus, de 500 a 600 anys abans de Jesucrist, prengué possessió de les comarques de la alta Itàlia. Pero los gals, exits de les vores del Cher, del Allier y del Ròdane, no pogueren ocupar la Cisalpina abans del any 300 abans de Jesucrist.»

«Cèltes s'anomenen los pobles qu'habiten més amunt de Marsella, entre'ls Alps y'ls Pirineus: les poblacions situades més cap al nord son distintes dels cèltes y de raça diferent.» Ço es, gals, afegex Mr. Bertran, comentant aquest darrer text, qu'es de Diodor de Sicília, qu'escriuía 50 anys abans de Jesucrist.

Los tres paragrafs aquí copiats son de Mr. Alexandre Bertran en ses *Notes de la Arqueología céltica y gala*, obra extractada en *Los esplendores de la fé*, del abat Moigno, tom. II, pag. 836, 849 y 851.

Llegits aquests texts a manera d'introducció, passem a estudiar lo que semblen petjades dels cèltes en la nostra catalana terra.

TER. —Parlant del riu portugués *Zézere*, diu lo P. fita, indicant la seva etimología: «Breton *ster*, (río). El Ter que pasa junto á Gerona se llamó *Tezer* en instrumentos de la Edad Media.» (*Restos de la declinacion céltica, etc.*, en la revista *Ciencia Cristiana*, Juliol de 1878, pag. 123.)

La metexa etimología accepte Pella y Forgas, citant al P. Fita en sa obra *El Gerundense y la España primitiva*, pag. 57.

Lo text den Pella y Forgas es lo sigüent:

«De las tribus indo-europeas (cèltiques, segons l'autor) proviene, en lo que se refiere á los ríos que discurren por la tierra del Ampurdán, la palabra *Ter*, que en diplomas de la Edad Media se llamó *Tezer* y recuerda aquel río *Zézere* de la región gallega (en breton *ster* (rio). No otro origen tiene el llamarse *Cer* ó *Ser* un afluente del Fluvià: en la montaña (tocant a Ripoll) el *Teser*, y ser muy posible también el *Terri* en nuestra comarca.» (Hist. del Ampurdàn, pag. 121.)

SER. —Plaume la etimologia de *Ter* que'l P. Fita y en Pella y Forgas fan derivar del bretó *ster* (riu). Ab molta rahò en Pella y Forgas explique també pel bretó *ster* la etimologia del *Ser*. Perque en los documents antichs los noms d'abdós rius son idèntichs. En un del any 977 lo *Ser* ser anomene *Tezer*: en altre de 978 se diu, referintse al metex riu «*Rivulus que dicunt Sesario.*» (Marca Hisp. colectiu 1005 y *Viaje literario* de Villanueva, tom. XV, pag. 259: cites del «Nomenclador Geogràfico-histórico de la prov. de Gerona», pag. 219.) Y'l *Ter* s'anomene *Tezer* en l'any 839, *Tecera* en 841, *Ticer* 1019 y *Tecer* en 1285. (Nomenclador citat, pag. 223.)

Note com la forma *Sesario* es filològicament idèntica a la del nom *Zezeze* del esmentat riu portuguès i galàich, la etimologia del qual es lo bretó *ster*, segons lo P. Fita.

TERRI. —Es lo nom del riu que surt del estany de Banyoles, provincia de Girona. En Pella y Forgas li atribuex la metexa etimologia que [5] al *Ter* y al *Ser*, si bé no s'atreveix a afirmarho resoltament: «es muy posible (que tingue la metexa etimologia) también el *Terri* en nuestra comarca.»

Es més que possible; es més probable que no pas el *Ter* y'l *Ser*. Vetaquí, en prova, la forma antiga del nom *Terri*: «*dono... sancto Stphano protomartyri coenobii Balneolas, cujus Ecclesia sita est in comitatu Bísuldunense, in caput Sterriæ...*» (Marca Hisp. col. 923, any 979, «*cella sti. Andree super fluvium Sterriam.*» (España Sagr. tom. 45, pag. 320, any 840.) ¿Quí no veu en aquests noms *Sterriæ*, *Sterriam*, lo nom cèltich *ster* molt més pur y sencer que en *Ticer*, *Tezer*?

ESTERRI. —Al nort de la provincia de Lleida hi ha dos pobles de aquest nom, *Esterrí d'Àneu* y *Esterrí de Cardós*, situats abdós vora de sengles riuets, dels quals degueren pendre nom. S'hi veu ben clara la etimologia bretona *ster*, com en l'esmentat *Sterria*, antich nom del Terri.

A Aragó, prop de Catalunya y paralel al Ribagorçana, que partex les dues regions, hi ha'l riu *Éssera*, que'l P. Fita esplique també pel bretó *ster*, com *Ucero* y *Astura*, dihent qu'es provable que la *U* d'*U-cero* sie l'article. (Restos de la declinació cèltica, etc. pag. 134.). Es de notar que

prop del Éssera aragonès hi ha'l poble de *Seyra*, que pot compararse ab lo nostre riu *Ser*, y que podem creure que prengué nom del riu, com nostres dos *Esterris*.

Semble confirmar la veritat d'aquestes etimologies lo fet de que en regions ocupades p'els cèltes, segons hem vist al principi, se troven noms de rius ben consemblants als aquí estudiats. Lo Danubi s'anomenave *Ister*; un afluent del metex riu, al regne de Baviera, entre Ratisbona y Passau, s'anomene *Iser*; altre *Iser* es un afluent del Elba a Bohèmia, prop de Praga. Los noms d'aquests *Iser*s be poden compararse ab lo citat *Èsera*. A la alta Itàlia antiga trovam lo riu *Stura*, que pot compararse ab l'*Astura* dalt esmentat, y un *Ticinum*, afluents del *Padum* (ara Pò), podentse comparar *Ticinum* ab los esmentats *Tizer*, *Ticer*, noms del *Ter* y del *Ser*, com havem vist. També vora'l *Ticinum* hi ha una ciutat del metex nom.

ANYSTO. —Es l'antich nom de *la Muga*, un altre riu ampurdanès, segons atribució den Pella y Forgas. (Hist. del Amp. pag. 128.)

AN es l'article cèltich, com veurèm desseguida. Segregant, donchs, d'AN-YSTO l'article, trovam altra volta lo nom ISTO, que'm semble una variant d'ISTER, y que sens dupte pot esplicarse, com los dalt explicats, p'el bretó *ster*. Lo nom ANYSTO es trove esmentat en *Ora maritima* de Fest Avienus.

Los Srs. Alsius y Pujol, autors del citat *Nomenclator geogràfich-històrich de la provincia de Gerona*, donen a la Muga lo nom de *Tichis* que cite Pomponi Mela. La pronunciació de *Tichis* es *Tikis*. Y com los grechs solien mudar la *c* en *k*, com en *Cypsela*, qu'ells deyen *Kipsela*, lo nom *Tichis* pot esser equivalent a *Ticis* (o *Ticer*). Si axís es, com penso, vet aquí com la Muga, abans de dirse aquest nom, s'anomenaríe ab lo nom comú bretó de riu *ster*, açò es, *an-Isto* o *an-Ister* en los temps més antichs a que's referex Fest Avienus y més tart en los de Pomponi Mela, *Ticis* o *Tichis*. Sols la forma s'es alterada, la substancia es la metexa. Y veliaquí concordades les opinions dels Srs. Alsius y Pujol ab la den Pella y Forgas. [6]

Aquest nom *Tichis* fa vindre naturalment a la memòria lo del *Tech*, riu del vehí Vallespir, a l'altra banda dels nostres Pirineus, regiò regonegudament cèltica, lo qual contribuex a abonar la etimología de *Tichs* explicada p'el bretó *Ster*.

Cal sempre tindre present, per evitar confusió, que *ster* ere nom comú de riu entre'ls cèltes, o millor, dins una de les branques dels cèltes; y que de nom *comú o general* haurà passat a esser nom *propri* de diversos rius, quant habent desaparegut d'aquesta terra aquells dialectes cèltichs s'ignorave lo significat original de la paraula *ster*, la qual, modificada diversament per influències diverses aportades, se'ns presenta també ab formes diverses, conservant empero la substancia cèltica primitiva.

IBER (Ebre). —Diu lo P. Fita:

«Condado de Cantabria (Rioja). Su denominación peculiar provino de aquella población sobre Logroño que dicen Cantabria, como expresa otra escritura. Esta población se llamó Cantabria por estar á canto del Ero, Cf. wels *cant-aber*, bretón *gant-aber*.» (Restos de la declinación cèltica, pag. 152, nota.)

Significat d'ABER en les llengües cèltiques, «ABER (en bretó signifie) *abra, puerto*: (en wels) *confluyente*,» En nota: «Su significación primitiva fué la de *agua corriente*, como lo dan à entender los vocablos celto-hispanos AVARVS (rio Averio), Ιβηρος (Ebro), ABYRA PORTVS (Obre sobre el Tambre), y mil otros.» (Ibid. Nov. de 1878, pag. 323.)

Donchs lo P. Fita té per cèltich lo nom IBEROS (Ebro), explicantlo, a mon entendre, plausiblement, p'els dialectes cèltichs, wels y bretó.

IBARS. —Es població d'Urgell que's distingex per tindre en son terme un estany, del qual degué pendre nom.

Tenim també l'*Ibars* de Noguera Ribagorçana, del qual degué pendre nom. Aquests dos noms, presos, l'un del riu o *aygua corrent*, y l'altre del estany, justifiquen lo doble significat de la paraula cèltica ABER, IBER, ço es, que primitivament, com diu lo P. Fita, significave *aygua corrent*, y despres *aygua estancada*, o *estauy, port, abra*.

IBORRA. —La matexa etimología d'ABER o IBER semble poderse assignar al nom del poble *Iborra*, prop de Torà y del riu Llobregat.

GARRONA. —*Araguen*, diu l'historiador Victor Ghebarth,¹ en dialecte gal signifie *aygua*. Al Pirineu aragonès, precisament al punt ahont la historia assenyale l'origen del reyne d'Aragó, hi trovam lo riu *Aragon*, que podrie haver donat nom al naxent reyne, com l'*Iber*, segons havem vist, lo donà a Cantabria.

Fàcil es veure en la paraula gala o celto-gala ARAGUEN la etimología d'ARAGON.

Mes, en ARAGON se veu lo nom del riu *Garona* (que naxent en el pla de Beret, travesse tota la vall d'Aran), ab lleus modificacions fàcils d'explicar y de purificar.

La influencia francesa pot haver fet femení el *Garona*, com fan femenins los francesos molts de llurs que'ls catalans y castellans y [7] aragonesos fem masculins. Fent femení ARAGON tindrem ARAGONA. Una fàcil metàtesis, lo cambi de lloch de R y G nos donarà AGARONA. Ab un cambi semblant los castellans han fet *murciélago* de *murciégalo*, qu'es com haurie d'esser, segons la etimología de la Academia, que'l fa derivar de *mus ceculus*. La desaparició de la A inicial es frequentíssima. D'ahont resulta AGARONA, GARONA.

Contribuexen a abonar aquesta etimología amés del citat riu *Aragon*, los dos afluent de Éssera nomenats *Garona* y *Garoneta*. Perque la abundancia de noms *propis* d'una matexa etimología fa mes verosímil, qu'en altre temps aquell nom ere *comú*, com efectivament ho ere *araguen* (*aygue*), segons Ghebarth.

Per pura curiositat, y sens donarhi importancia, vull notar com lo nom ARAGON llegit al revés diu NOGARA, es dir quasi lo nom dels dos NOGUERES, Pallaresa y Ribagorçana. Tenim també lo petit riu ANGUERA, afluent del Francolí, y aquest se pot comparar molt bé ab NOGUERA, ab qui semble tenir parentiu ¿Serie ANGUERA una transformació del ARAGUEN

¹ Nota (a) de l'original: Hist. de España, tom. I, pag. 31, nota 7.ª, edició 1864.

precedit del article AN? ¿Serie NOGUERA una modificació d'ANGUERA? Qu'ho estudien los dòctes.

TONON. —Es lo nom que Fest Avienus done al estany de Castelló d'Empúries. L'antich català té'l nom *tona*, que vol dir *bóta*: ab igual significat los francesos tenen *tonne*; l'antich alemany, lo suèch y l'islandès tenen *tunna*; lo saxò *tunne*; l'inglès *tun*; lo castellà *tonel*: pero l'irlandès y'l gaèlich tenen *tonna*, *tunna* y l'armòrich *tynell*. Los tres darrers, ço es, l'irlandès, lo gaèlich y l'armòrich son dialectes cèltichs: los demés semblen de procedencia gòtica. ¿Per quins hem d'optar? Es Fest Avienus qui'ns done lo nom TONON, y com en lo temps dels documents qu'aprofita per escriure sa obra, no porem pensar ab goths a Catalunya, perque tardaren molts sigles a venirhi, cal optar per l'origen cèltich de TONON.

Confirmen aquest origen lo nom de la població *Thonon*, situada a la vore del llach Lemán, lo de Ginebra; com també lo llach *Thun* ab la corresponent població del metex nom a Suïssa, cantó de Berna, puis que devia esser cèltich, segons D'Arbois de Jubainville.

En Pella y Forgas (Hist. del Ampurdà, pag. 70) parle d'una cova de Solius nomenada *Tuna*. En la matexa provincia de Girona recordo unes coves dites *Tunes*, *es-Tunes* o *ces-Tunes* y altres dites *ces-faluques*,² corrupció de *esplugues*,³ del llatí *espelunca*.⁴

ANCOSA. —Al cap nort de la provincia de Tarragona, a una hora del santuari de Sant Magí de Brufaganya, hi ha la plana d'*Ancosa*, ahont hi ha una bella cova, la qual, explorada per l'autor del present escrit en companya de son nebot Rnt. Esteve Puig, nos donà testos de ceràmica [8] de la més primitiva y además d'altres de més moderna, un bell fragment de ceràmica emporitana, idèntich p'el color, pasta, forma y

² Nota (1) de l'original: Aquest mot *faluca* a Mallorca s'aplica despectivament a les dones: v. gr. *Sempre han de veure sa FALUCA a's mitx!* Per expressar que sempre fa nosa. —N. de la Red.

³ Nota (2) de l'original: No veym com *maluca* puga esser corrupció d'*espluga*. Convendria donar la demostració. Axò de les *corrupcions* es un sistema anticientífich y desastrós. Si ell valia, qualsevol seria trempat per treure etimologies. —N. de id.

⁴ Nota (3) de l'original: Devora Vic hi ha *Sant Andreu de TONA*. —N. de id.

dibuixos, als trovats a Empúries y publicats per en Pella y Forgas en sa citada obra, pag. 237 y 245, n.º I.

Además d'aquesta ceràmica, que acuse la estada en aquella cova d'una raça antiquíssima y d'altres no tan antigües, se troven per allí destrals de pedra pulida. Quatre ne vegerem a ca'l Gomar de la Vall, sens contar altres que's guarden a altres masíes, y altres procedents d'aquells indrets, que té mossen Esteve Puig en son museu. No lluny de la cova y d'alguna altra vehina hi ha ca'l *Esplugues*, paraula que, com hem dit, vol dir *coves*.

Parlant d'aquest *Ancosa*, diu lo P. Fita:

«El artículo (cèltich) *an* se descubre asimismo en la escritura del conde de Barcelona D. Ramon Berenguer IV (13 Julio de 1153) (en Villanueva, *Viaje literario*, tom. XX, pag. 230, cf. 135) por la cual otorga al monasterio de Valldaura, trasladado poco después á Santas Creus *ipsam speluncam de ANCOSA cum omnibus terminis et pertinentiis suis*. Sinónimos de *Ancosa*, vocablo antiquísimo celto-catalán, son el erse *an-côs*, irlandés *an-cuas*, welsh *y-cwys*, bretón *ar-kuz* (la cueva)» (Restos de la declinación céltica, Maig de 1879, pag. 195.)

Donchs si *an* es l'article cèltic en AN-COSA, també ho deu esser en AN-YSTO, lleu modificacio d'AN-ISTER, ahont se veu ben clar lo nom comú cèltich-bretó de riu, STER.

ADARÒ, DARÓ, RIDAURA. -«Paréceme que basta echar una mirada al mapa geogràfico del N. E. del Principado para hallar huellas impresas y patentes de las tribus indo-europeas, quienes *hablando idiomas célticos* aquí estuvieron. Agrupo las siguientes palabras: *Aro, Daró, Adaró, Ridaura, Tordera*. Después que en celta-breton *Darí* y *Dauré*, que algunas veces se pronuncia *Daró*, y significa «baja marea» y *Daeron, Daron*, que equivale à «làgrimas, llanto», indican de una manera clara el origen de la formación de estos nombres, se comprende que los celtas, que usaban la sílaba *dour* como indicación de *rio*, la aplicaran á tan diferentes nombres de nuestra comarca. De la misma manera que en los altos Pirineos dieron el nombre al *Adour* (hoy el rio Dora) y el Dordoña al Duero en España, al

Darius, Duria en Italia y al *Dorus*, Doyer en Inglaterra. —No por pura coincidencia el *Dora* de los Pirineos se llamó *Aderu*, así como el *Daró*, que pasa por la Bisbal y desagua en la playa de Pals, se llamó *Adaró* hasta este mismo siglo y aún continúa llamándose con este nombre en algunos documentos.» Y en prova cite «in rivo Adaron» del *Viaje literario* de Villanueva, tom. XIII, ap. VIII. (Pella y Forgas, *ibid.*, pàg. 121.)

Lo fonament d'aquestes etimologies està en la paraula cèltica *dour*, que, segons Pella y Forgas, vol dir *riu*, y en la abundancia de noms similars (*Adour*, *Duríus*, *Duria*, *Dorus*) en regions tingudes per cèltiques. Açò s'avé ab lo que diu Victor Ghebarth: «*Durius* (rio) se explica por *Dur* (pronuncia *Dour*), cèltico ó bretón *agua*.» (*Hist. de España*, tom I, pag. 25, nota.)

Admetent tal explicació, per mi bona, *Ridaura* serà compost de [9] *Riu-Daura*, ço es, juntant lo nom comú de *riu* ab lo propi *Daura*, que encara que comú en son principi, passa a esser propi, com tants altres noms comuns antichs qu'han passat a esser propis quan, extinguida en lo país la llengua de que formaren part, s'ignorave la significació primitiva, com ha passat ab los nous del *Ter*, *Ser*, *Terri*, *Ancosa*, etc.

PIRENE, PIRINEUS. —«*Pirene* sería un nombre bárbaro que los griegos habrían introducido en su lengua dándole forma armoniosa; sería en su origen cèltico y aun en este idioma común, pues se aplicaba á las altas montañas y cumbres, de manera que tambien se halla nombre parecido en los Alpes.» (Pella y Forgas, *ibid.*, pag. 138.) Cite a Roger, *Ethnogenie gauloise: Glossaire gaulois*, París, pag. 394.

La explicació den Pella y Forgas s'avé aquí també ab la den Ghebarth, que diu: «*Pyrenaei*. —*Pir*, *Bir*, *Ber* en lengua gala significa *flecha*, *punta*, *altura*, *cima*: el plural es *Birenon*.» (*Hist. de Esp.* tom I, pag. 53.) Es evident lo parentiu del plural *Birenon* ab *Pirineus*.

Velíaquí mes pobres notes sobre'l celticisme català. Jo hi crech, en virtut d'aquets noms topogràfichs aquí explicats y qu'estim com petjades de la raça cèltica, que per aquí deu haver fet estada, especialment en tota la regió nort del nostre Principat. Jo crech q'un estudi complet dels noms

topogràfichs que contenen los vocabularis dels dialectes cèltichs esmentats, axí com fins ara no'ns ha donat quasi sino noms de rius, nos en donaríe d'altres que tal vegada'ns serviríen per explicar la topografia nostra, tot donantnos noves petjades y noves proves de la estada aquí dels celtes.

No vull acabar sens dir quelcom sobre'l nom *Treser*, que En Pella y Forgas pose entre'ls procedents del cèltich *ster* y sobre'l *Tordera*, que pose entre'ls procedents del cèltich *dour*. A mon parer, un y altre son noms personals ben declarats, com vaig a demostrar.

1r Tenim a Catalunya una pila de rius o riveres que prenen nom dels pobles d'ahont venen o procedexen. Prova: tenim los rius o riveres anomenats Tordell, Coaner, Saldés, Marlís, Caldera, tots afluents del Llobregat (província de Barcelona), y tenim los pobles del meteix nom, *Tordell, Coaner, Saldés, Marlés, Calders*, d'ahon procedexen o venen los rius respectius. Tenim lo riu Rajadell, procedent del poble del meteix nom; lo Cardoner, procedent de Cardona; lo riu Foix, procedent del poble Foix; lo Marmellà, Monjos, Ciurana, procedents dels pobles d'aquest nom. Açò es un fet, y per comprovarho no hi ha més que mirar lo mapa, per veure com aquets rius o rieres passen p'els pobles del nom respectiu.

2n Tenim a Catalunya (y hi ha per tot arreu fora de la nostra terra) una multitud de pobles que tenen nom originariament personal, com per exemple, Cornellà, Cornellana (*Cornelianus, Corneliana*), Crespià (*Crispianus*) Vallirana (*Valeriana*), Servià (*Servianus*), Linyola (*Lineola*, diminutiu de *Lina*, femení de *Linus*), Polinyà (*Paulinianus*, de *Paulus*), Bresca (*Prisca*), Clariana (de *Clarus*), Frontanyà (de *Fronto, Frontinus, Frontinianus*), Ascó (d'*Asconius*). Trovo un *Asconius Pedanius*, y altres, una part dels quals expliquí en altres temps en la *Veu del Montserrat*. Lo maleguanyat Dr. Balari, que en sos primers treballs etimològichs rebutjave [10] sistematicament los noms personals per explicar los de poble, vensut per la propia evidencia que li posà als ulls sa grandíssima erudició documental, en sa darrera y més important obra *Orígenes históricos de Cataluña*, adopta finalment lo sistema d'interpretar los noms

de pobles y altres topogràfichs empleanhi los antichs noms personals, explicant un centenar d'aquells per aquésts (noms personals). Y encare no'n fa prou: encare vol explicar per noms propiament topogràfichs, com los de *Sabadell*, *Llobera* y altres, que s'expliquen molt més satisfactoriament per noms personals.⁵

3r Donchs aquells rius que tenen nom del poble d'ahont procedexen, si aquest poble s'ensopegue a tenir nom personal, com molts altres lo tenen, com havem vist, aquells rius, dich, tindrà per conseqüencia un nom personal.

4t Trovam alguns rius que tenen evidentment un nom personal y no trovam per aquells indrets ahont discorre'l riu cap poble que tingue lo metex nom que'l riu. ¿Com es, donchs, en tal cas, que'l riu tingue llavors un nom de persona? Jo crech que si no hi ha ara tal poble, deu haver existit y ab lo temps haurà desaparegut, com conste la desaparició d'altres pobles. Mes tampoch es necessari un ver poble per donar nom a un riu; baste que sie un terme, una gran propietat rural, una important masía, que tinguen notorietat en la comarca y ensemps que sien coneguts ab un nom personal, ço es, per exemple, lo nom del propietari primitiu. Jo no veig cap altra vía per la qual un riu hage prèns nom de persona. Jo no veig medi rahoable per lo qual s'hage pogut aplicar *directament* a un riu un nom de persona.

Lo verossímil, rahoable y fins històrich es, que quan los comtes de Barcelona durant la reconquesta veyen un lloch estratègich ahont convenie fer un castell per la defensa del país, procuraven que s'hi construís, encomenant la defensa y guarda a un de llurs guerres, qu'era fet senyor d'aquell castell y d'un gran tros de territori al seu entorn, ahont los pagesos, que convidaven ab privilegis y furs, feyen llurs pobres cases, cultivant per viure la terra d'aquell terme que se'ls hi senyalave. ¿Y què cosa més avinent, més clara y més pròpia que donar al castell lo nom del

⁵ Nota (a) de l'original: *Llobera* es lo nom personal romà *Luparia*, qu'aparex en les actes de St. Torquat y companys; y *Sabadell* es nom personal prèns del dissapte, com *Llunell*, *Martell*, *Novell*, *Vendrell*, *Minguell* son presos d'altres dies de la setmana, y ara uns noms de casa y altres noms de poble.

seu senyor, per consegüent un nom personal, nom que feyen extensiu al poble que's formave a l'ombra del metex castell?

Y quan més tart los pagesos s'establiren més lluny del castell, perque no hi havia temor de les invasions dels alarbs, sens dupte que algunes de llurs masies foren lo núcleu ó centre ó principi d'una població, que oferie moltes ventatges per sa situació en terra plana, més que la primitiva construïda a alguna altura. En aquest cas ere també facil que la població nova del pla s'anomenàs ab lo nom del amo de la primera masía. Veliaquí perque molts pobles tenen nom de persona, mentres molts altres tenen noms propiament topogràfichs, com *Valls, Pujalt, Montagut*; y [11] altres finalment tenen noms de construccions, com *Palau, Palou (Palatiolus), Castelló, Castellet, Parets, Corts*.

Tenim rius que duhen nom personal: tals son lo *Balira*, anomenat antigament *Valeria* en document del any 964 (Marca Hisp. colectiu 884), nom personal ben conegut, de niçaga romana; *Gayà*, derivat de *Gayus*, igualment romà, conegut y que consta ademés en una inscripció que'ns done Hübner (n.º 1070) L. TITINIVS GAIVS; de *Gaius* derive *Gaianuts*, com de *Marcus, Lucius* deriven *Marcianus, Lucianus*: lo riu *Siò*, també nom personal » *Et ego Sion et uxor mea Ranosinda*, (Marca Hisp. App. XXXVII, any 878): lo riu *Onyà* que passe per Girona, nom personal: «*et ipsum alodem qui fuit de Uniano Presbytero*, (Ibid. colectiu 871, any 957): lo riu *Francolí* del qual diu Balari, «*debe su nombre de origen personal al de la spelunca francolini...*» (Orígenes hist. de Cat., pag. 20): lo riu *Ricardell* diminutiu de *Ricart*,⁶ finalment los rius *Tordell*, afluent de Llobregat de la província de Barcelona, lo *Tordera* y'l *Fresser*.

Tenim lo nom personal *Turdus*, romà, que'ns dona Boldetti (*Cementiris romans*. n.º 400, en Martigny, *Dictionn. des Antiquités eccles*, art. NOMS), del qual vé lo nostre nom de casa *Tórt*, lo nom del *Tordell*, diminutiu del anterior y'l nom del poble de *Tordera*, del qual degué pendre'l seu lo riu que d'allí vé.

⁶ Nota (a) de l'original: Lo Ricardell es un afluent del Llobregat, de la província de Girona, prop de Figueres.

La forma del nom *Tordera*, en llatí *Turdaria*, es la metexa que apareix en los noms personals similars (en la forma) *Luparia*, derivat del nom personal romà *Lupus*; *Januarius*, derivat de *Janus*; *Pinarius*, nom personal derivat de *Pinus*; *Caesarius*, derivat de *Caesar*; *Pulcheria*, derivat de *Pulcher*. Descomponent aquests noms, se veu que son formats del nom primitiu, ab la afegidura del afix *-ari* ò *-eri*. Donchs, axís com encara que no'ls trovàssem usats com a noms personals los noms *Joanet*, *Ramonet*, *Perich*, sabent que *Joan*, *Ramon*, *Pere* son noms personals, podríem afirmar que ho son també *Joanet*, *Ramonell*, *Perich* en forsa de la lley dels derivats catalans; axí metex, sabent que *Turdus* ere un nom personal romà, podem afirmar que ho es també *Turdaria*, en català *Tordera*. Donchs podem afirmar que'l riu *Tordera* porte un nom personal, segurament procedent del poble del metex nom; com altres rius porten lo metex nom del poble d'ahont venen ó per ahont passen. A mon entendre, aquesta explicació es perfecta. Y encara satisfà més, si's té present que'ls romans aplicaven a persones alguns noms d'animals, com *Lupus*, *Leo*, *Aquila*, *Ursus*, *Asinius*, *Porcius* (de *Porcus*) etc.; y encara que la forma dels noms personals, composta ab lo sufix *-ari*, *-eri* ere poch usada, no hi ha res; baste que s'usàs poch ó molt, com conste que efectivament s'usave, com veyem en los citats y coneguts *Luparia*, *Caesarius*, etc.

FRESER. Lo nom antich d'aquest riu es *Freder*. (Marca Hisp. Append. LXXIV, any 941.) Trovo lo nom personal *Frederius* (Ibid. App. XVIII, any 845) y *Fredero*, (Ibid. App. CXII, any 973) evidentment idèntichs al dit riu *Freder*, sens més diferencia que la llatinisació del nom, segons costum [12] de la època, en la qual los noms catalans eren escrits en forma llatina en los documents escrits en llatí.

En alguns documents de la Marca Hisp., en lloch de *Freder*, s'escriu *Febrer* y *Freber*, segurament per error del copiant.

Lo Dr. Balari, explicant molt bé lo nom del poble *Vilafreser*, equivalent a *Vila den Freser*, diu: «Vilafreser es un lugar de la misma provincia (de Gerona), cuyo nombre aparece escrito en el año 1017, *Villa Frader* (Marca Hisp. colectiu 1000), pero su forma genuina es la de *Villa*

Fredarius, que se lee en un documento del año 1214 (Esp. Sagr. tom. 44, pàg. 260). Este nombre es personal. En una escritura del año 918 se encuentra un *Fredario vicecomite* (Hist. del Languedoc, I, pàg. 710.)» (Oríg. Hist. de Catalunya, pàg. 18.)

Donchs lo nom del riu *Freser* es personal, y, segons la teoria més amunt explicada, degué venirli al riu per procedir d'un poble, masia ó gran propietat que en llur principi eren d'un propietari anomenat *Freder*.

Veliaquí, honorable amich, lo que li prometí respecte del celticisme a Catalunya, y per torna, l'explicació d'altres noms topogràfichs, que'ns ha exit al pas, tot volent explicar los cèltichs. Jo tindríe pler en que mes explicacions satisfessen a vosté completament. Mes encara que no'l satisfacen, no sols té ampla llibertat per contradirles, si que també en aquest cas y en tots pot contar ab la més gran estimació y coral afecte de s. s. afm.

JOAN SEGURA, PBRE.

Una carta de P. Mac-Erlean (12-13)

Es un jesuita irlandès, notable celtista, que va estar a la Santa Cova de Manresa devers un any, y se va entusiasmar amb el català, y el va aprendre, y hi lletgex de correguda. Sabent axò dels diferents PP. Jesuites qu'estigueren amb ell, li vàrem escriure, demanantli el seu parer sobre l'element celta que hi puga haver dins el català y si'ls celtos habitaren Catalunya, y mos contestà am la següent carta llatina:

Milltown Park. -Dublin,

23.º jan. 1907.

de Colònia, consta de 238 planes, en 8^{au} major, d'un paper imitació de fil, de lletra gòtica tota llampant, am vinyetes senyorívoles a n-el comensament dels capítols i una vírgula gentil dalt cada plana. Resulta el Dr. Vogel en alemany un escriptor pulcre, enlayrat, interessant.

Com-e final de la traducció posa'l Dr. Vogel quatre mots sobre el moviment literari català, ficsantse una mica en Mn. Verdaguer, N'Àngel Guimerà i En J. Rubió i Ors, i passa llavò a trassar la silueta literària d'En Ramon Caselles com-e periodista, com-e crític d'art, i finalment com-e novelista.

La nostra enhorabona més coral a n-En Caselles per l'entrada dels seus *Sots Ferèstecs* dins la literatura alemanya, i a n-el Dr. Vogel per lo bé que se'n ha sabut desfer de la traducció, gens fàcil, d'una obra com la d'En Caselles.

Tots dos han proporcionat un nou triunf a les Lletres Catalanes.

†

Mn. Joan Segura

L'Obra del Diccionari torna estar de dol. Plora la mort d'un de sos col·laboradors més benemèrits, Mn. Joan Segura. Nat a Santa Coloma de Queralt dia 30 de mars de l'any 1844, fets sos estudis a n-el Seminari de Vic i ordenat de prevere, incansable escorcollador d'arxius i biblioteques, publica l'any 1879 *Historia de la Vila de Sta. Coloma de Queralt*, treta tota dels arxius i reblida de documents, fonts genuines de la nostra llenga; el metex any la Jovintut Catòlica de Madrid li premià un estudi sobre *Libertad de Conciencia*, que N'Ortí y Lara li publicà dalt *La Ciencia Cristiana*; l'any 1885 els Jocs Florals de Barcelona li premiaren son preciosíssim estudi *Aplech de documents curiosos y inèdits fahents per l'història de les costums de Catalunya*, tot un tresor per la nostra lexicografia i sintacsis; la Jovintut Catòlica de Barcelona li premià a n-el